

UČITELJSKI T O V A R Š.

List za šolo in dom.

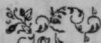
Izhaja 1. in 15. dan vsakega mesca, in veljá za celo leto 2 gold. 50 kr.,
za pol leta pa 1 gold. 30 kr.

Tečaj IV.

V Ljubljani 15. aprila 1864.

List 8.

T O Ž B A.

Droji tam šola zidana —
Pred šolo lepa jablana,
Na jablani v votlini pa,
Senica gnjezdice imá.

Ta ptica enkrat priletí
Na okno dol k učilnici,
Tožiti dečke če britkó,
Zapoje žalno pesmico:

»Učitelj, slušaj, kaj povem,
Vsa žalostna od vas zdaj grem;
Lej, dečki me sovražijo,
Nevsmiljeno preganjajo.

Naznali so moj mladi rod,
Zmetali ga na terdo pot,
In strašno so poginili
Mladiči moji ljubi vsi!

Divjaki ti zaslužijo,
Da ojstro kazen čutijo;
Kdor ptičkov v miru ne pustí,
Hudobo v sercu si redí.

Jakoslav.

Iz zgodovine keršanske ljudske šole.

(Dalje.)

Kako zeló je pa obveljal ta sistem, ki je ošabno zaničeval vse vodila didaktične in pedagoške, posname se iz tega lahko, da se ga je deržal prošt Šulstajnski, mož toliko umeten v šolskih rečeh. Hvalil je nektere šole, da so kar na enkrat premagale vse težavno in v sredi Českega nemški jezik vpeljale po šolah. Obžaloval je, da ima nemški jezik toliko težav v čisto českih krajih, ker otroci doma pri starših ne slišijo drugega, kakor česki jezik; vendar, pravi dalje, so nekteri, posebno učitelji in ravnatelji, to reč tako vpeljali, da tudi otroci doma po česki pišejo, prevode delajo in tudi govoré, in kadar pri splošnih igrah ne morejo sami pričujoči biti, stavljajo namesti sebe večjega dečka, ki razumé nemški jezik. Večjega veselja šolskemu svetovavcu niso mogli napraviti, kakor da so v Zbiravu na koncu leta otroci teatralno igro iz „Leipzig. Kinderfreund“ po nemški igrali. Tako malo je še mož, kakor Kindermann, spoznal potrebe ljudstva, da ni razumel, kako se s tem otrokom čas krati za druge potrebne reči, in kako bo vendar otrokom v djanji malo koristilo, če se tam vpricho gostov skazujejo v nemških teatralnih igrah.

Kako da so v vojaški granici skerbeli za nemške šole in učitelje, smo že poprej povedali. Dvorno vojaško svetovavstvo je očitalo v odloki general-komandi v Temesvaru, da je v primeru z ilirskimi šolami premalo nemških; prvih je bilo 24, drugih 4. Graničarji naj svoje otroke na ravnost v nemške šole pošiljajo, čemu bi z ilirskim jezikom še čas trčili? Iskali so sicer učiteljev, ki so govorili razun nemškega tudi deželni ali kak drugi sorodni jezik; pozneje so pa še to v nemar puščali; še celó keršanski nauk učili so v čisto tujem jeziku, da je bil le učenik tiste vere kakor učenci. Če so tu ali tam dvomili in prevdarjali, ali bi ne bilo dobro, vsaj v prvih letih keršanski nauk v deželnem jeziku učiti, rekli so drugi, da bi pri tem nemsčina škodo terpela, ker otroci naj potrebnejše verske nauke že tako v domačem jeziku znajo, sedaj se bodo pa s tvarino vred tudi nemsčine naučili. Po tej čudni logiki, po kateri je bil jezik poglavitna reč, keršanski nauk pa le podveržena, posluževati se je smel katehet le toliko domačega jezika, da je z njim nemške besede razlagal. Kako je pri tem

podučevanje v veri napredovalo, misli si vsak sam lahko. Še pozneje l. 1779. je neka šolska komisija začela dvomiti, je li ta pot prava, in če bi ne bilo boljše podučevanje v maternem jeziku začeti in potem nemsčino učiti. Od druge strani so pa terdili, da mladost pri takšnem podučevanju prav dobro shaja (??) in da v mnogih rečeh tako dobro odgovarja kakor rojeni Nemci, da se je veliko otrok samo z nemškim čerkovanjem in v družini pri otrocih nemški govorečih nemškega jezika naučilo, da so starši zadovoljni, da otroci le znajo hrovaški brati in pisati, in da pri tem celo leto pridobé. Šolstvo je tedaj ostalo pri starem, ker je ta misel obveljala. *)

Šli so pa v tej reči dalje. Narodnih šol še terpeli niso; rekli so, da so nemškim šolam na škodo. Neki Liubibratich je v gradiškanskem polku ilirske šole zaterl, in namesti njih nemške vpeljal, in zato je bil pohvaljen. Dvorno vojaško svetovavstvo je sicer reklo, da se razkolnikom (n. i. greške vere) ne more braniti, ako hočejo imeti ilirske poterjene učitelje, in ako jih morejo plačevati; ali deželne vlade so se malo zmenile za to, in večkrat so jim naravnost odrekli šole narejati, ali so jim pa podirali že vstanovljene. Metropolit karlovski Vincenti Joanovič Vidak se je pritožil pri cesarici, in ta je določila: V vojaški granici ostane šolstvo takšno, kakor veleva cesarska postava in je vojaški vstavi primerjeno; mladost n. i. vere se pa ne sme v nemškem oziru nikakor žaliti; šolski zavod za nemške šole, ki pride na dobro tudi n. i. šole je karlovski zavod, in zanaprej so graničarji v Slavoniji oprosteni vseh davkov za nemške šole pri kompanijah. Odsihmal se je narodno šolstvo pri graničarjih na bolje obrnilo. Dvorno vojaško svetovavstvo je terdilo cesarsko postavo, ako so pritožbe prišle. Višje vojaško poveljništvo tudi zanaprej ni bilo narodnim šolam prijazno, še manj pa je skerbelo, da bi se bile množile. Dvojnih šol v enem kraji imeti tudi ni kazalo; davšine bi bile za uboge graničarje prevelike, učenje v cerkvenem spisu (cirilici) bi bilo nepotrebno tistim, ki nočejo biti duhovni; pristojnejši bi bilo tedaj da bi n. i. greki svoje molitve in katekizme z latinskimi čerkami natisniti dali. Dvorno vojaško svetovavstvo je pa sedaj resno zahtevalo, da naj nemški učitelji domači jezik ra-

*) Tako so vsikdar zamenjevali vzrok in učinek. — Iz tega modrovanja pa tudi vidimo, da človek vse lahko dokaže, kar le hoče; saj je tudi en profesor dokazal, da je bil raj na Švedskem!

zumejo, da naj se za učitelje stavijo le domačini, ki bodo o-troke tudi brati učili v domačem jeziku, kolikor to pospešuje podučevanje v veri, katero pa duhovniki opravljajo; ako se bo-do le deželne oblasti te postav držale, ne bodo imele vzroka, pritoževati se. Naj silnejšim potrebam za vero in jezik se je s tem vstreglo.

Bolj previdno, kakor v nemško-slavjanskih deželah, ravnali so pa zastran jezikov v novo pridobljenih kraljestvih na Ga-liškem in Lodomerskem. Na to se je že oziral gubernialni sve-tovavec Koranda pri svojih nasvetih; gališka in pemsko-avstri-janska dvorna kancelarija je to prenaradila v mnogih rečeh in cesarici predložila. Nemški jezik naj se skerbno razširjuje po gimnazijih, po glavnih šolah in v šolah v večjih mestih; posebno bi bilo dobro, da bi se številna gospoda nemškega jezika prijela, toliko več, ker je bil poljski jezik odpravljen pri novih političnih vradnijah in pri sodnijah. Vendar tudi deželnega jezika niso pozabili. Sicer so rekli, da se ni treba posebno glave beliti s tem, kako bi se poljski jezik boljše, vendar pristavili so zra-ven opombo, da je potrebno, da se bukve v naj boljši dia-lekt domačega jezika predstavijo, ker nevarno bi bilo, misel zbuditi, da hočemo deželni jezik zatirati, in tudi ne kaže, da bi deželni jezik prenehal; nemogoče je tudi nemsčino vpeljati brez domačega jezika; zato je tedej potreba, da se šolske knjige v naj boljši jezik predstavijo, da ga ne bodo slabo učili.

Da bi nemški jezik razširjali, stavili so, ali posamesne učnike nemsčine; ali pa so jih djali k učilnicam za učnike nemškega jezika in nove metode. Delali so pa to, da bi bili izurili več domačinov za cesarske službe, in ker je mladost po mestih pa tudi odrasčeni ljudje, kakor so rekli, posebno ve-selje imela do nemškega jezika. Namen pa je bil tudi ta, učenje po višjih šolah združiti s nemsčino, in zavoljo tega je bilo uka-zano učiti nemški jezik vsaj v šestih kraljevih gimnazijih; ko bi pa enkrat mladost iz normalnih in glavnih šol zadosti podu-čena v nemsčini prestopala v gimnazije, nemške šole potlej se bodo pa z latinskimi ravno tako vezale, kakor po drugih deželah.

Gojiti poljski jezik in razširjati nemsčino — teh vodil so se deržali, ko so se posvetovali o cesarski noti, kako zboljšati vlado v Galiciji. *) Pervo je terdila posebno nemško-avstrijansko

*) Povedali smo že, da je cesar Jožef, dokler je še Marija Terezija vladala, po Poljskem potoval in cesarici sporočil, kakšen je stan dežele. Pis.

dvorna kancelarija. Vsi predmeti, rekla je, se dajo tako dobro v poljskem kakor v nemškem jeziku učiti, in jezik vsilovati, bi bilo toliko, kakor zboljšanje šol ovirati. Deržavno svetovavstvo je to poterdilo; le mislili so, da se tudi drugo ne sme v nemar puščati. Gebler je med drugim rekel: Deržava se mora prizadevati, da sčasoma postane eno ljudstvo. *) Vem, da je za to treba sto in sto let. Deržava pa živi dalje ko človek, živi na veke, in tako ne za kratek čas svojega življenja, mora knez in deržavni vradnik misliti in delati. (Je še nekdo drugi, ki ima tudi tukaj nekaj govoriti.) (Dalje prih.)

Praktična slovensko-nemška gramatika.

(Dalje.)

Povračavni zaimki in povračavni časovniki.

a) Povračavni zaimek *se* nam ne služi samo za tretjo osebo, kakor v nemsčini, ampak tudi za prvo in drugo, kedar se namreč djanje na osebek povrača, od kterega je bilo izšlo. (Janež. Slov.). Primeri „Gram.“ in „Tov.“ I. I. str. 326.

Kako pa to, da je tukaj razlagano oziravno zaimke *se*, pa ne takrat, ko je bilo govorjeno od prisvojivnega zaimena s v o j — *a* — *e*?

Ravnokar govorili smo, da se v slovenskem terpivna podoba nareja s pomočjo povračavnega zaimka *se*; tukaj pa tedaj pride govorjenje od povračavnega zaimka *se*.

b) Povračavni časovniki so tisti, kteri povračavne zaimke zraven sebe imajo. Zakaj pa imajo povračavne zaimke zraven sebe? Naznanjajo namreč kako povratno ali vzajemno djanje.

Vsi prehajavni časovniki se morejo rabiti kakor povračavni, kajti, ki se zamore prenesti na drugo osebo ali reč, prenesti se more tudi na samega sebe, p.: Klobuk denem na glavo; pokrijem glavo = pokrijem se; — roke umivam, umivam se; — tolažim žalostnega, tolažim samega sebe; — hvalimo pridnega, delo mojstra hvali; nikar se ne hvalite!

Goli in razširjeni stavki.

(Glej „Gram.“ in „Tov.“ I. I. str. 154.)

Besede za se še nič ne pomenijo; le kedar jih primerno skupaj zložimo in zvežemo, povedo še le misel. Kamnje na

*) Ni potrebno, dostikrat še celó škodljivo in nevarno. Zgodovina I. 1848. to pové.

kupu še nima podobe; pridejo pa zidarji, kamnje skupaj zložé, zvežejo ga, potem je še le poslopje. Če pa besede v misel zvežem, naredil sem pa stavek. Govorili smo dosihmal od več verst stavkov in sicer *a)* od pripovedavnih stavkov, *b)* od veljavnih stavkov, *c)* od nikavnih stavkov, *d)* od terdivno-prašavnih in nikavno-prašavnih stavkov. Glej tudi razlago v „Tov.“ l. I. str. 115. Dalje pravi „Gramatika“:

„Stavek, v katerem osebek ali povedek še z drugimi besedami natančneje določimo, se imenuje razširjeni“. Preden se v daljno razpravo spušчам, moram naj poprej omeniti, da je v tem poglavji (XXVII.) „Gramatika“ iz svojega tira prišla, bodi si, da se ji je nepotrebno zdelo ali saj od več zdelo, da bi tukaj nekoliko časa se zadrževala. Sicer se „Gramatika derži teh vodil, da *a)* prinaša vaje nemško-slovenske, *b)* opombe, *c)* vaje slovensko-nemške; tukaj pa razun nekaj malo bornih zgledov ni vaj ne slovenskih, ne nemških. Vaje o golih stavkih povedane so bile res da poprej v I. predelku, vaje v razširjenih stavkih pa v II. predelku. Ali tukaj se mora v kratkem vse še enkrat v spomin poklicati in v splošnem pregledu pred oči postaviti, da otroci zavedno delajo. Nemara, da se je pa „Gramatika“ bala, da bi zavoljo 2 ali 3 listikov, ktere bi bila tukaj privzela, ne bila postala pretolsta; naj bi pa bila s perstom nazaj pokazala na tisto, kar je že enkrat povedala, kajti tako pozabljivi smo, da kmali sled zgrešimo.

Da pa vendar „Gramatika“ ne bo opešala pod tolikimi bremenami, naj ji pa še „Tovarsš“ toliko bolj z veseljem to stori, ker je „Gramatika“ tudi v drugem pristavku marsikakšnih zgledov premalo v bisago nabasala ali nadela.

Vaje nemško-slovenske.

1. *a)* Ein fauler Mensch muss Noth leiden. Frisches Wasser erquickt. Ein morscher Ast bricht leicht. Stille Gewässer sind am tiefsten. — Ein gutes Wort findet einen guten Ort. Kleine Vögel bauen kleine Nester. Das Leben ist das kostbarste Gut. Das Gold ist ein edles Metall. Das Naschen macht leere Taschen. Das Handwerk hat einen goldenen Boden.

b) Diese Stadt ist gross. Jener Ort ist klein. Wie heisst diese Kirche? Welche Thiere sind reissend? Mein Hut ist schwarz. Dein Rock ist neu. — Der Mensch hat fünf Sinne. Der erste Schritt auf dem Wege des Lasters ist nicht immer auch der letzte. Auf einen Hieb fällt kein Baum.

c) In Josefs Zeiten folgten auf sieben fruchtbare, sieben unfruchtbare Jahre. Die Zähne des Elefanten liefern das Elfenbein. Die Gewalt des Dampfes treibt die grössten Maschinen. Die Meeresarme haben weder Haut noch

Knochen. Der Gesang der Nachtigall ist lieblich. Der Blutdurst des Tigers ist sprichwörtlich geworden. — Die Hoffnung auf Gott ist tröstlich. Rosen ohne Dornen gibt es nicht. Die Lüge ist der Eingang zur Hölle. Ein Gebet ohne Andacht ist ein Lippengebet.

Diese drei Arbeiter sind sehr fleissig. Die drei ersten Gebote Gottes enthalten die Pflichten gegen Gott. Die sieben letzten Gebote enthalten die Pflichten gegen den Nächsten. Die fruchtbaren Obstbäume des Nachbars auf seinem Landgute blühen.

2. a) Der Sämann streut Samen aus. Der Müller mahlt das Mehl. Der Hutmacher verarbeitet Wolle. Gott liebt die Tugend.

b) Der Schwache steht dem Stärkeren bei. Ein guter Wind ist den Schiffern willkommen. Dem Faulen ist jede Arbeit lästig. Gott sind alle unsere Gedanken bekannt.

c) Der Führer muss des Weges kundig sein. Kain war des Brudermordes schuldig. Der Arme bedarf der Hilfe. Der Menschenfreund nimmt sich der Unglücklichen an.

Der Adler horstet auf Felsen. Die Schwalbe nistet auf Dächern. Der Fuchs wohnt in Höhlen. Die Erlen wachsen beim Wasser.

3 a) Das Gras grünt im Frühlinge. Die Kirschen sind im Sommer reif. Die Trauben reifen im Herbst. Im Winter deckt Schnee die Erde. Wann ziehen die Vögel fort, wann kommen sie wieder an?

b) Der Fleissige arbeitet unverdrossen. Was man gern thut, kommt uns leicht an. Die heilige Messe soll man mit Andacht hören. Die ersten Christen wurden grausam verfolgt.

c) Judas verrieth Jesum aus Geiz. Kain erschlug seinen Bruder aus Neid. Des strengen Winters wegen sind die Saaten zu Grunde gegangen.

Opombe. *) Z golim stavkom se ne dá vsaka misel določno razodeti; zato obsegajo stavki mimo osebnika in dopovedka navadno še druge besede, ki glavne deli (glavne člene) mestno pojasnujejo ali na pomenu dopolnjujejo.

Take pojasnila in dopolnila so:

1. prilastki ali pridevki, ki pojasnujejo obseg samostavnih imen;
2. dopolnki ali predmetje, po katerih se dopolnjuje pomen glagolov in pridevnikov;
3. prirečja ali prislovni (adverbijalni) določki, po katerih se določa kraj, čas, način ali vzrok kacega djanja. Red prilastkov (pristavkov) kacega imena je naslednji i. d. kakor „Gramatika“ pové. . . . In poslednjič: Po navadi se stavijo okolisčine časa pred okolisčine (določke) mesta, po teh pa še le druge okolisčine ali dostavki v raznih sklonih.

*) Glej Janež. „Slov.“!

Vaje slovensko-nemške.

Nerodovitno drevo se poseka. Skesan grešnik zadobi odpusčenja. Močne pijače so otrokom škodljive. — Železo je naj koristnejša rudovina. Lev je dereča zver. Zajec je boječa žival. — Ta človek umeje malo. Kteri otrok je odgovoril? Tiči imajo po dvoje nog. Štiri so poslednje reči človekove. — Smerekov les je mehek, bukov les je terd. Brezova skorja je bela. Človeška duša je neumerjoča. Oči Gospodove so obrnjene na pravičnega. Vera brez dobrih del je mrtva. Brez olja svetilnica ne more goreti. Barka brez sidra ne more obstati, človek brez vere ne more zveličanja doseči. (Dalje prih.)

Pomenki

o

slovenskem pisanji.

XVIII.

U. Kam naji je zanesla beseda berač — k bravcu, bralcu, volilcu in celo rogovilcu!! Skorej sva pozabila, da se pomenkujeva po knjižici svoji, kjer je brati: „Ali, babica, kaj pa je za eno peresce?“ — Ali je to slovenski: kaj za eno?

T. Sej ni samo „kaj za eno“, ampak: kaj pa je za eno peresce?“ (čes.: co pak je o jedno pírkó?) — v pomenu: koga, kako malo ali koliko je vredno eno peresce, — kar se vidi iz naslednjega, in tudi iz pregovora: „Dobra gospodinja mora za peró čez plot skočiti“.

U. Ali bi se smelo reči: koga je eno peresce ali koga je za eno peresce?

T. Med ljudstvom, pravi *Janežič* §. 383., redkeje v pisavi, služi večkrat koga za kaj v imenovavniku in toživniku, kaj pa za: zakaj, čemu? n. pr. Koga sem jaz in koga je moje ljudstvo, da bi ti mogli kaj podariti? Ravn. — Oj Veltava! kaj kališ si vodo? Kr. r. — Ravno tako nam je razlagal Metelko razložek med kaj in koga, in v slovnici ima o tem tole: „Wenn das Zeitwort den Gegenstand gleichsam nur berührt, und die Wirkung mehr in dem Subjekte bleibt, so ist auch im Sächlichen der Genitiv für den Accusativ üblich: kogá ti bo neki dal, sej néma nič, was wird er dir wohl geben, er hat ja nichts; so auch kogá je to? was ist das?“

in dem Sinne: wie gering ist das? sonst aber kaj je to?“ (Vid. pg. 203.)

U. To pač to. Zdelo se mi je koj, da je po nemški: was für eine Feder — kaj za eno pero?

T. To bi bila se vé napaka — nemščica, ali kakor ji pravimo, nemškuta! Ne smelo bi se reči p.: kaj za ena gerda navada je to, nam.: kako gerda navada je to! Kaj so to za ene bukve = kake, ktere bukve so to? Kaj so to za eni tiči = kaki, kakovi, kakošni tiči so to? Kaj je to za eno darilo = kakovo je to darilo, ki se z eno roko daje, z drugo jemlje?

U. Kakov, a, o — se mi zdi tako nenavadno.

T. Pri nas v središču slovenstva; na vzhodnji strani, že na dolnjem Kranjskem se sim ter tje sliši, in nekdej je bilo celo v navadi, k.: ov, ova, ovo (hic, haec, hoc); ovak (talīs) kakor tak, inak (alius) ovakov, takov, inakov (diversus); ovde (hic) itd.

U. Tudi ktere bukve in kake bukve — se mi zdi različno.

T. Res je kak, kakov ali kakošen (wie, wie beschaffen, qualis) bolj sploh, kateri, a, o pa bolj posebej v navadi za osebe in reči gledé na množico, iz ktere so vzete, ali na red, v kateri se štejejo, k p.: kdo (sploh) pojde z menoj? Kteri (izmed vas) pojde z menoj? itd.

XIX.

U. „Kakovo je to darilo, ki se z eno roko daje, z drugo jemlje?“ — si prej rekel; v najni knjižici pa se koj po tem bere: „Pomisi, deklica, pridruži se drugo k družemu in bode jih več“. Ali „eno k družemu“ ni prav? Zakaj pravi „drugo k družemu?“

T. Uno je bolj po nemški (eines zum andern), to pa bolj po latinski (alius alium, alius aliter, aliud alio modo itd.) Posebno Metelkovci so se poprijemali pisave: drug družega, drug drugač, drug drugod itd. V českem pa je tudi: „sejde se jedno k druhému, bude jih více“.

U. Pa se mi zdi to nekako posiljeno. — Ali slovničarji ne razložijo te reči?

T. Janežič piše §. 376: V zajedno djanje, t. j. djanje,

ki od več osebkov izhaja in od enega na drugega prehaja, da se vsacega dotika, naznanjamo v slovenščini:

a) s povračavnim zaimkom, n. pr.: Ljubite se med seboj. Met. — Ako si med seboj ne pomagamo, kdo nam pomore? Cegn. — Rodovi so med seboj blebetali in se v besedah eden od drugega daljšali. Vodn. — Počasi so se v jeziku ločili in slednji svojega sebi naredili. Vodn.

b) s pripomočjo besedi: eden drugega, eden drugemu itd. ali še boljše drug drugega, drug drugemu itd., n. pr. Pomagajte eden drugemu, kolikor vam je mogoče. — Voljno eden drugega slabosti nosite. Slomš. — Drug drugemu je serce delal. Cegn. — in

c) s ponavljanjem samostavnika, da nam kot osebek in predmet rabi, če djavnost od enega na drugega prehaja; Nemcu služi v tem primeru samostavnik in: des andern, dem andern itd. n. pr. Vrana vrani oči ne izkljuje. N. pr. — Roka roko umiva. N. pr. — Če slepec slepca vodi, oba v jamo padeta. N. pr. — Orel orla plodi, sova sovo rodi. N. pr.

U. To se časih podá, vselej pa ne.

T. Zlasti v pomenu: über, nach einander, p.: pismo za pismom pošiljati, Briefe über Briefe schicken; voz za vozom, ein Wagen nach dem andern; dan za dnevom, teden za tednom, leto za letom; od konca do kraja, od kraja do konca, od konca do konca (nam. od enega do drugega, ali od prvega do zadnjega konca); od hiše do hiše, od praga do praga itd. — Sila pa tudi v tem ni mila.

U. Tako je res bolje: Kakovo je to darilo, ki se z eno roko daje, z drugo jemlje? nam. z roko daje, z roko jemlje?

T. Ali pa: „z eno daje, z eno jemlje?“ — Kadar je govorjenje o delih kake množice, tedaj nam služijo: nekteri — nekteri ali drugi, eni — eni, eni — drugi, n. pr. Nekteri otroci so staršem v veselje, nekteri (drugi) pa v žalost. — Eni so se za Frangipana, eni pa za Krupa potegovali. — To se mi zdi lastno ali primerno slovenskemu jeziku.

S tem se vjema, kar piše Janežič §. 414: Priredno — zloženi stavki so deli ene je obsegajoče misli; stikajo je pa:

a) časi — časi, včasi — včasi, zdaj — zdaj (= lat. tum — tum, nemšk. bald — bald) versté izreke v času,

n. pr. Časi slast serce napaja, časi jok pelini spet. — Zdaj me trese mraz, zdaj spet vročina kuha.

b) nekaj — nekaj, nekoliko — nekoliko in tuji deloma — deloma (= lat. partim — partim, nemšk. theils — theils) versté izreke po načinu, n. p. Lama je nekoliko kozi podobna, nekoliko pa je podobna kameli. — Nekaj v blagu, nekaj v denarjih (theils in Waren, theils im Gelde) itd.

U. Pa se mnogi ogibajo pisanja: eni — eni, in raji pišejo: neki — neki.

T. Vsem tistim velja, kar piše verli učitelj v 3. l. o besedi eden (quidam) in pred imeni en, a, o: „Te besedice se pa pisatelji sedanjega časa močno ogibljejo in bolj bojé, kakor pošasti, kajti mislijo nemškovati, kedar rekó: En človek me je iskal, rajše rekó: Neki človek me je iskal (neki, adverb. etwa). Res da se moramo nemškovanja ogibovati, ali ko bi v drugih rečeh še gerje ne nemškovali, smeli bi zares biti ponosni“.

Podučno berilo za mladost.

XI.

L j u d j e.

Pred kakimi 6000 leti sta bila samo dva človeka, Adam in Eva, na zemlji; zdaj pa že šteje zemlja več ko 1100 milijonov prebivavcev. Človek je edina božja stvar, ki lahko živi na vsakem kraji na zemlji. Pervi ljudje so govorili samo en jezik; potem pa so se začeli mnogi, različni jeziki, ki jih je zdaj že do 860. Ravno tako so ljudje tudi različnih ver. Večidel ljudi spozná, veruje in moli višje bitje, enega Boga; taki so kristijani (t. j. katoličani, protestantje, greki, armenci i. t. d.), judje in mahomedanci. Potem pa so še tudi ajdje, t. j. taki, ki verujejo in molijo več bogov. Nekteri iz med ajdov časté po božje solnce, mesec, zvezde, ogenj, živali, drevesa, narejene podobe i. t. d. Taki ljudje so zeló nesrečni. Ljudje živé združeni. Naj prva družba je domača, t. j. starši otroci in rodovinci; več družb vkup je srenja; vse srenje ene ali več dežel, ki imajo enega vladarja in postave, se imenuje država. Poglavar in rednik v družini je oče, v srenji župan, v državi cesar, kralj, vojvoda, knez i. t. d. Divji ljudje ali

divjaki živé po gojzdih, po skalovji, v votlih drevesih, pa tudi v kočah, in se živé z mesom divjih živali ali rib; zato ne znajo drugega delati kakor loviti in ropati. Omikani ljudje pa živé v hišah po vaseh, terjih in mestih, in se živé s poljem, rokodelstvom, obertnijo, kupčijo in z umetnijami. Zavoljo tega so tudi mnogi stanovi. Poglavar v deržavi in njegoví namestniki in bližnji služabniki so gospóda. Duhovni gospodje in učeniki, ki ljudstvo in mladost podučujejo, pa tudi učeni možje, ki se pečajo z umetnijami in vednostmi, so učeništvo. Vojaki in vsi, ki varujejo, da je v deržavi mir in da je kak sovražnik ne napade, so vojaštvo. Kmetje, rokodelci in obertniki, ki pridelujejo živež, ter skerbé za hrano, obleko, stanovanje i. t. d., imenujejo se redivni stan. Vsaki stan je potreben in vsakega moramo spoštovati. Ljubi mladenči in deklice, učite se pridno in na tanko, kar se učite, da se bote za svoj odločeni stan dobro izurili, da bote dobri gospodarji, srenjčani, deržavljeni in pred vsem pa dobri kristijani!

Življenje v podobah.

Ni skorej reči na svetu, ktera bi toliko pomenov imela, da se lahko toliko drugim stvarem primerja, kakor življenje ali „neumerjoča duša sklenjena s telesom“. Veliko se je že pisalo o tem in vsakdo je življenje popisoval drugače. V kratkem hočem tu opomniti in razložiti nekoliko bolj navadnih primer in podob. Dá se življenje primeriti prvič sanjam (ali snu). Človek počiva v spanji, duh pa se sprehaja po livadah neznanih in vmišljenih svetov. Sanja se mu, kako se mu dobro godí, kako zmiraj v časti napredva, kako se mu vklanjajo; ne vidi pa v svoji mogočnosti nevošljivosti, ktera ga spodkopuje in ravno, ko ima na zadnjo stopnjo popolnamosti stopiti, se spodtakne in tu vidi svojega naj večjega prijatla, ki se mu posmehuje in ga zaničuje. Zgrabi ga jeza, v prah misli podreti sovražnika, kar vidi, da so mu perute postrizene, da mu je oblast odvzeta. Tiha tuga se vname v njem in misli si življenje končati, kar se prebudí. Vse vmišljevine časti in neznane kraljestva zginejo spred njegovih očí. — Tako hrepení marsikdo v svojem življenji vedno le po časnih časteh, in ne pomisli, da pride čas, ko bo vse minulo. Le malo skerbí tukaj za lepo in mirno življenje, in poteguje se večidel za veše zemeljske sreče.

Ali ko pride ura ločitve, ko poterka neusmiljena smert na vrata njegovega življenja, ko mu zadnji znoj stopi na čelo, ko serčna žila omagovati začena, zdaj še le se prebudi iz prijetnih sanj svoje domišljevané pozemeljske časti, in toliko hujše ga peče vest, ko vidi pred sabo le brezno večnosti, za sabo pa življenje s praznoto doveršenih let. Bravec, misli si pred sabo daljno puscavo! dokler tvoje oko seže, jo obnebjé obmejuje in pesek in prah pokriva; le redko tu in tam vidiš kako zelenjavo ali oazo, ktera kaže še življenje v natvori. Nasproti si zopet misli planjavo in rodovitno polje, polno zorečega žita in zelenih trat. Pogosto nahajaš tukaj vasi, terga, mesta; vse živi, vse se veseli življenja. Visoke, z gostim lesom porasene gore obmejujejo mali raj in preskerbujejo planjavo s potrebno vodo. Solnce zlatí s svojimi žarki podobo, in hladni vetrič rahlo pripoguje polno klasje in mirno šumlja po gojzdih. Tukaj vidiš podobe, na kterih se kaže značaj življenja. Prazno in ostudno je serce človeka, kterega hrepenenje je le nečimurna čast, kteri s plajšem mogočnosti pokriva svoje divje strasti in svoje slabo nagnjenje, ne da bi ga krotil, še le redí in kalí ga v hudobiji, kakor v ognji kovač kalí železo. Serce pohlevnega in dobrega je redki sad, kterega življenje rodi, ako ne gospodarijo strasti in hudobne poželenja.

Druga primera življenja so letni časi. Pride zaželena spomlad, mlado in staro hití v prosto podnebjé, sprehaja se in raduje vstale natvore. Vse začne gibati in živeti. Rožice vzdigujejo nežne glavice iz zemlje in kmali priletí metuljček, kteri veselo pozdravi perve pomladanske cvetlice. Drevesa zopet ozelenijo in krasno cvetje jim daje praznično obleko. Novo življenje se začne, novo delo nastopi. Ali vedno hujše pripeka solnce in svoje žarke vedno bolj naravnost pošilja na zemljo, tako da vročina nastane, ki mami ljudi in živino. Toda pridnost človekova tudi to premaga; v potu svojega obraza si mora človek skerbeti za vsakdanje potrebe. Zopet odjenja vročina in z veselím obrazom se ozira človek po delu, ktero se mu tako obilno povračuje. Prišel je čas žetve in z njim čas spravljanja in zimske zaloge. Življenje zopet posahuje in pred, ko se človek zavé, mu zima zapre natvorno djanje in ga podviza v pohišta. Pač srečen je, kteri v zimskih dnevih na gorkem sedí, in si mirno krepčá nove moči za prihodnje leto! Tako je tudi življenje otroku le spomlad; raduje se v svojem otročjem razumu

brez resnih misli na prihodnost. Ali deček in deklica odraseta, in vidimo resnega mladenča in sramožljivo devico. Mladeneč pogleda z bistrim umom v prihodnost in spozná, da prišel je zdaj čas dela in terpljenja. Ali le kratko terpi težavno delo, ker kmali se prikaže sad njegove omike. Jesen nastopi, v kateri je mladeneč postal čverst možak in devica nevtrudljiva gospodinja. Toda tudi tukaj še ni delo pri kraji. Treba je pridelke pospraviti v shrambe, ker starost je pred durmi. Lasje se belijo, moči vterpnejo in telo se šibi. Bližajo se dnevi sivega starčka in nekdanji otrok je dočakal zime v svojem življenji. Prišel je čas, ko se starček mirno poda v pokoj; blagor mu, ker mu ni sila po zimi delati ter sebe in sosede nadlegovati s svojo revščino!

Spet druga primera človekovega življenja bodi drevo. Pridni vertnar vsadi zerno v dobro in mehko zemljo. Kmalu se prikaže zel, ktera v kratkem korenine požene in steblo naredí, ki je kaka šibica. Zopet se ga vertnar loti, ga presadi v boljšo zemljo, ga cepi in obreže, da boljši sad rodi. V malo letih postane šibica deblo, in peresca poženo vejice. Spomlad ga ozeleni in ovenča z lepo belim cvetjem. Za spomladjo nasledva poletje in jesen. Drevo rodi v tem času lep sad in dozori. Vertnar zagleda drevesce in vesel odterga prvi sad, da ga pokuši, kakšen slad ima in koliko povračilo bo donašalo. — Tako se tudi starši veliko, veliko prizadevajo, da bi otroke zredili v strahu božjem in pripravne za delo. Pokaže se sad izreje kmali: Že mali otrok s pokorsčino ali uporom razodeva svoje notranje nagnjenja. Bolj na tanko pa se sad razvidi še le takrat, ko otrok dorase in samostojin postane. Zdaj še le vidi širjavo, po kateri bo hodil na svetu in polje, ktero bo obdeloval. Pride na razpotje in mora se podati na desno, ali na levo. Tukaj pokaže človek svoje dobro ali slabo nagnjenje. Če si je izvolil pravi del, bo malo terpel; pridnost in delavnost ga bote pripeljale v deželo sreče. Gorje pa tistemu, kateri se na razpotju oberne na levo, ker vedno bo imel terpeti, in bo vendar večno nesrečen. Ali kakor drevo s časom hirati začne in se naposled celó posuši, tako tudi naj čversteji možak svojo moč zgubi in se primikuje bližej grobu. Zadnja ura še le marsikterega pripelje k spoznanju, toda prepozno; njegove hudobne dela najdejo gotovo kazen in zadnji trenutek na tem svetu mu vest ogreni z ojstro sodbo.

(Dalje prih.)

O boleznih, napakah in drugih škodljivih rečeh pri sadnih drevesih.

(Spisal A. Štamcar.)

(Dalje.)

XIII. Gobe na koreninah.

Te se vidijo po verhu na koreninah, posebno kadar so drevesa v premokro zemljo vsajene. Odpravijo se, če se zemlja okrog debla posuje z dobro zmeletim živim apnom. Ako se pa gobe drevesa polotijo, naj se porežejo, šanta se s cepionim vozkom zamaže. Tudi z vodo zmešanim apnom, je prav dobro drevo namazati, da se ga gobe ne primejo.

XIV. Nerodovitnost dreves.

Drevo je nerodovito, kadar nikdar ali celó malo sadí rodi. To pa se godi zavoljo mnogih vzrokov. Velikokrat pride ta bolezen iz napačnega obrezovanja ali iz nepripravne zemlje, ktera se drevesu daje že pri odgojevanji. Če drevo v mladosti prehitro raste, ga tedaj hitra rast zadržuje v rodovitnosti; ko pa drevo doraste, tudi postane rodovito. Veliko plemen je takih, da v mladih letih le bolj deblo in veje redé; ko pa neko število let, svojo starost doveršijo, postanejo rodoviti. Take drevesa, ki bolj na starost rodoviti postanejo, so veliko boljše, terdnejše in rodovitnije, kot une, ki jih rodovitnost v mladosti tako rekoč zaduši, take prezgodaj omagajo, in na starost so rade bolehe, nerodovite in tudi pred poginejo. Včasih je nerodovitnost že tudi v naravi in plemenu sadja, ker veliko je takih dreves, da niso nikoli prav zeló rodovite; pomaga se temu, če se drevo v drugo bolj rodovito pleme precepi. Velikrat pa so drevesa le en čas nerodovite. Nektero drevo rodi eno leto sadje, potem poneha dve ali tri leti; to pride iz raznega podnebnega zračja, raznih vremen, pri kterih se cvetje rado pokonča. Mnogokrat pa tudi škodljivi marčesi nerodovitnost napravijo. — Nerodovitnost sadnih dreves pa tudi izvira iz prevelike starosti dreves in od predebele, mertve in rapove kože na njih.

Drevesom se pomaga da niso nerodovite: 1) če se okrog veje, ktera ni nič, ali celó malo rodila, koža en palec na široko zareže; pa vrezati se le sme do samo bele kože, pa se ne sme nič raniti; potem se odvzame eno četert palca gornje do bele kože okoli in okoli preč; rana pa naj se obeže z bolj mokrim mahom. Veje, na kterih se ta „zdravilni perstan“

vreže, bodo rodile še le drugo leto. Po vsem deblu bi pa ne svetoval kaj takega narediti, ker drevo bi zelo cvetelo, preobilno rodilo, in bi moglo od prevelike rodovitnosti in sile o dveh ali treh letih onemagati. *) 2) Rodovitnost dreves se tudi pospeši, ako se verhina rujava koža od verha do korenin po podolgem prereže; samo notrajna na lesu ležeča koža se ne sme prerezati. To naj se zgodi na jutrajni ali večerni strani drevesa. Pri starih nerodovitnih drevesih, se mora vsa debela, mrtva koža do zelene kožice odzvzeti; drevo pa naj se potem zavije v slamo ali mah, in naj bo tako dolgo povito, da deblo dobí novo, gladko kožo. 3) Dobro je tudi, če se kropi okoli debla, pa tudi če se zemlja bolj gnoji ali slaba perst z dobro nadomesti. Tudi vse take zeliša, ktere imajo velike, goste korenine, in zelo v tla sežejo, naj se spravijo od dreves, ker preveč pijejo zemeljskega živeža. Tudi koristi drevesu, če se mu enoletni odraski nekoliko odrežejo.

(Dalje prih.)

Novice

so danes kratke, in sicer nekoliko zavoljo tesnega prostora, nekoliko pa tudi zavoljo prenavadnega življenja na šolskem polji. Deželni zbori bodo ravno kar dokončani, in tudi letos ni je še bilo mile golobice z zeleno vejico za naše šolstvo, ki že tako dolgo zdihuje po vspešnem rešenji. Upali smo, da se bode šolska reč zagnala posebno v kranjskem deželnem zboru zato, ker je letos slavna vlada sama že napeljala vodo na to z naznanilom, da ni kaj zadovoljna o stanu ljudskih šol na Kranjskem. — Upajmo dalje! — Slovenska Matica je ustanovljena. Za prvomestnika je izvoljen gospod baron Cojz, za njegovega namestnika pa g. Dr. L. Vončina. Za deželnarja je bil izvoljen g. dr. J. Zupanc, za tajnika pa g. Fr. Levstik. Bog daj, da bi mlada Matica prav krepko napredovala! — Čedni sostavek, ki ga je spisal verli učenec naš Fr. Neboslav v „Tovarušu“: „Nekaj o važnosti pesništva v obče, in posebno slovenskega za našo mladino“, je ravno tako čedno Hrovatom priobčil naš dobro znani Ljudevit Tomšič v poslednji „Danici ilirski“. Veseli nas, ker to je res prava pot, po kateri se bolje soznaniti morejo mladi in stari slovenski in hrovaški pisatelji. — Veselo naznanjamo, da je prišel na svitlo zvezek prelepih napevov od Matere božje („Med zvezdami“, „Ti edina“, „Ko zarja“, „Kaj v dar?“ i. v. dr.) od našega slavnega rajnkega Gr. Riharja. Dobivali se bodo (od 25. t. m.) pri bukvor. Kremžarji in pri sestri rajnkega skladavca zraven duhovnice; ni nam jih treba priporočevati, priporočuje jih že samo veljavno ime: Rihar.

*) O tem bom kaj več govoril, kar bom zapazil po večletni skušnji. Pis.

Odgovorni vrednik:

Andrej Praprotnik,

Natiskar in založnik:

Jož. Rudolf Milo.